

adót, hogy a hagyományos falitáblára írjon — rajzoljon. Az átlátszó fóliára (cellofánfóliára, PVC fóliára vagy acetát fóliára) előre elkészített — színes filctollal megrajzolt — illusztrációs anyagot nagy méretben, elsötétítés nélküli terembe kivetítheti vele. Természetesen előadás közben is „rögzíthető” és kivetíthető a szöveges vagy rajzos vázlat az írásvetítővel.

Az előadó (pedagógus) az írásvetítő használatában a hallgatósággal szembe fordulva dolgozik, így állandóan kapcsolatban lehet velük, nem kell megszakítania az előadást, a magyarázat menetét. Az egyszer elkészített illusztrációs anyag többször is felhasználható, pl. az előadás összefoglalásakor, utaláskor az előadás előző részére vagy más csoportban. Tiszta munkát biztosít: nem piszkítja be az előadó munka közben kezét, ruháját, mint amikor a falitáblán krétával dolgozik. De nyomdai úton előre elkészített ábraanyag (transzparensképek) is vetíthető az írásvetítővel. Készítenek ún. lapozható ábrákat, „összeépíthető” fázisrajzokat, amelyeket vetítés közben egymásra helyeznek, és az ábrázolt jelenség, összefüggés stb. a nézők előtt alakul ki. Az ilyen ábrák tulajdonképpen átmenetet jelentenek az állóképek és a mozgó trükkfilm között. Lehetőség van sztereóábrák kivetítésére is (pl. ábrázoló geometriához).

A TANÉRT audiovizuális eszközellátási programjában szerepel az írásvetítő hazai

elterjesztése. 1969—70. között mintegy 150 írásvetítőt bocsátottunk az iskolák rendelkezésére, 1971-re további 800 írásvetítőt biztosítottunk. Tervezzük a pedagógusok munkájának megkönnyítésére vetíthető transzparensképek forgalomba hozását is: a múlt évben elkészült e transzparensképek tervtanulmánya. Előreláthatólag a következő évben nyomdai úton sokszorosított, vetíthető ábraanyaggal is segíthetjük az írásvetítővel dolgozó pedagógusokat.

A legmesszebbmenőkig egyetértünk a tanulmánynak azzal a megállapításával, hogy „kooperatív munkaformák azonban nem egyszerűen pedagógiai propaganda útján jönnek létre, hanem úgy, hogy az ehhez szükséges feltételeket és eszközöket fokozottabban biztosítjuk a nevelők részére”. Úgy érezzük, nem marasztalható el a hazai tanszergyártás, hogy nem ismerte fel az oktatástechnikai eszközök jelentőségét. Nemcsak a jövőre vonatkozó terveinkben szerepelnek ezek, hanem néhány éves tanszergyártási, illetőleg értékesítési gyakorlatunkban is foglalkozunk az oktatástechnikai eszközöknek (többek között írásvetítőnek, super 8-as filmvetítőnek) az iskolák rendelkezésére bocsátásával, egyszersmind azok pedagógiai propagandájával.

KÖRÉN ISTVÁN

SZEGES

Érdeklődéssel olvastam a Magyar Pedagógia 1970. 4. számában (453—455. o.) SZALATNAI REZSŐ bírálatát FRANTIŠEK KARŠAI: *Jan Amos Komenský a Slovensko* című, 1970-ben, a COMENIUS-évforduló alkalmából Bratislavában megjelent könyvéről. A kritikai elemzés — ez igen nagy érdeme — felkelti az olvasó érdeklődését a mű iránt, amely úgy tűnik: igen komoly, alapos kutató munkán alapszik és számos új adattal gazdagítja a magyar COMENIUS-kutatást is.

Elhhez képest azonban úgy látszik, hogy a bírálat szerzője a szükségesnél élesebben veti fel azokat a problémákat, amelyeket egy mondatban így foglal össze: „A könyv jellemző tulajdonsága, hogy KARŠAI egybefolytatja COMENIUS magyar vonatkozásait a szlovák vonatkozásokkal”.

A bírálat szerzője ezt a megállapítást számos meggyőző példával is illusztrálja. Mégis — úgy érzem —, ha nem tanúsítunk több türelmet és megértést egymás gyengéivel, sőt tévedéseivel szemben, nehezen jutunk ezen a téren is előbbre.

Nem a bírálat jogosságát vitatom, hiszen az ismertetés szerzője által közölt jelentősebb és kismértékű jelentős tényekkel már csak azért se tudnék vitába szállni, mert sajnos nem tudok

szlovákul, így — bármennyire is érdekelne — nem tudom elolvasni magát a könyvet. De kénytelen vagyok, mert ellenkezésre ingerel, vitába szállni a bírálat hangjával, amely, úgy érzem, olyan káros hagyományokat idéz, amelyekkel sürgősen szakítanunk kellene nekünk is. És természetesen szlovák kollégáinknak is.

Legelőször is, legyünk tárgyilagosak: szlovák barátaink igen szép gesztussal bizonyították együttműködési szándékukat, amikor a prešovi COMENIUS-ünnepségek alkalmával kirándulást szerveztek Sárospatakra. Ez természetesen nem érinti a KARŠAI könyvében foglaltakat, de olyan tendenciát jelez, ami abba az irányba mutat, hogy keressük mi is a lehetőséget, az alkalmat, hogy barátai, elvtársi légkörben vitassuk meg problémáinkat s tegyük meg jogos észrevételeinket. Többször bebizonyosodott, hogy a közös munka, a közös kutatás, az együttes viták sok olyan problémát megoldhatnak — és miért éppen COMENIUS-szal kapcsolatban ne volna ez igaz — amelyeknek a megoldását egymást a legszigorúbban bírálgatva se vihethük előre. S azt is végre meg kell tanulnunk, akár a példamutatás igényével is, hogy saját túlzásainkkal, tévedéseinkkel is szembenézzünk, illetőleg próbáljuk ezeket elve kiküszöbölni.

A példaért nem kell messzire mennünk. Mint erre már másutt is utaltam: a rendszeres, alapos és sokoldalú kutatómunka hiánya — amely objektív helyzeténél fogva nevelés-történetírásunk egészére, így COMENIUS-kutásainkra is jellemző — bizonyára nagymértékben hozzájárult ahhoz az arányeltolódáshoz, ami a COMENIUS-évforduló esztendejében megjelent publikációk, tanulmányok egy részében COMENIUS állítólagos magyar származásának hangzatosítása, túlhangsúlyozása révén bekövetkezett és éppen az előbbi bírálát szerzője, SZALATNAI REZSŐ részéről egyebek között olyan — túlzónak tűnő — megállapításra vezetett, mint „...Comenius a magyar-ság legnagyobb ajándéka a szomszédos cseh nemzetnek.” (Kortárs, 1970. 11. sz. 1714. l.)

Kíséreljük meg tehát a rendelkezésünkre álló adatok alapján tisztázni, mi is az igazság COMENIUS magyar származásának problémája körül?

Ez a kérdés ANTONIN ŠKARKA prágai professzor felfedezéséhez kapcsolódik, aki az 1960-as években a poznaui levéltárban megtalálta, kisillabizálta, majd részben ki is adta COMENIUS töredékes őregkori jegyzeteit, a cédulákra, papírdarabkákra írt, jórészt össze nem függő feljegyzéseket tartalmazó *Clamores Eliae*-t. Ennek egyik lapján — amelyet MILADA BLEKASTAD Comenius-monográfiájának (Comenius. Versuch eines Umrissen von Leben, Werk und Schicksal des Jan Amos Komenský. Oslo—Praha 1970.) mellékletként fényképmásolatban közöl — COMENIUS következő cseh nyelvű feljegyzése olvasható: „Drága szülőházamnak, Morvaországunk hű fia, Jan Amos Ko... (ez utóbbi szótöredék áthúzva) Segeš Nivnický, akit atyja után Komenskýnek neveznek.” Az eredeti, nagyon nehezen kibetűzhető írat fényképmásolata nem nyújt módot arra, hogy a „Segeš” név pontos írásmódját megállapíthassuk. ŠKARKA szerint azonban, aki ezeket az írásokat megfejtette: „Segeš”. (Ld. 4. számú képmellékletünket.)

JOSEF POLIŠENSKÝ, a prágai Károly-egyetem professzora, — aki a marxista történeztudomány alaposágával kutatta COMENIUS Csehországban töltött ifjú éveit, s most már a ŠKARKA által felfedezett új adatokat is figyelembe véve, származásának körülményeit a 16. század közepéig követve vissza COMENIUS családját, — megállapítja, hogy a kétségtelenül magyar eredetű Segeš név a 15. század vége óta eléggé elterjedt volt Morvaország keleti részében a cseh anyanyelvű lakosság körében is.

COMENIUSnak Komna községben élő nagypapját, mint ez az anyakönyvekből kimutatható, JAN SEGEŠnek hívták, akinek két fia volt. Az egyik, Staňek ott maradt a faluban és apja foglalkozása után — aki bíró volt — a Staňek Fojtu (bíró) nevet használta. Ezt a nevet viselték a fiai is, Adam és Martin, míg-

nem ez utóbbi 1632-ben ismét Segešre változtatta nevét.

Jan Segeš másik fia, Martin elkerült a községből, s valószínűleg Nivnicében élt, mielőtt Uherský Brodban végleg megtelepedett. 1598 és 1604 között — amikor Uherský Brodban élt — MARTIN KOMENSKÝnek ismerték. Ebben az időben a család tagjai három néven is szerepeltek: Segeš, Fojtu, Komenský — majd ismét Segeš. Amikor az ifjú Jan — Martin fia — 1607-ben először felbukkan, „árva Jan” néven szerepel. Diák korában Jan Amos, első írásait pedig Nivnický (Nivnicensis, Nivnicenus, Nivanus) névvel jegyezte és csak az 1620-as évek végén változtatta nevét Komenský-Comenius-ra.

Ezek a POLIŠENSKÝ által feltárt tények. Ezekből nem lehet túlságosan messzemenő következtetéseket levonni, hacsak nem akarunk mi is úgy járni, mint azok a történészek, akikről COMENIUS a következőket írja a *Világ útvesztőjében*:

„Ismét más térre érünk, ahol is új dolgot veszek észre. Itt ugyanis sokan álldogáltak, s valamilyen görbe, csavaros kúrtökllel bajlód-
tak; e kúrt egyik végét szemükbe dugták, a másikat meg vállukon át a hátuk mögé helyezték. Amikor megkérdeztem, mi ez, a tolmács felvilágosított, hogy messzelátó, amelyen visszafelé lehet nézni. Mert aki, úgymond, ember akar lenni, annak nemcsak azt kell meglátnia, ami a lába előtt hever, hanem arra is vissza kell néznie, ami már elmúlt, s a hát mögött van, hogy a múltból megtanulja a jelent és a jövőt. Én persze ezt újdonságnak tartom (előbb ugyanis nem tudtam, hogy ilyen görbe messzelátók is lehetségesek), s meg is kérék az ott levők közt valakit, hogy kúrtját adja kölcsön kipróbálás végett. Kapok is néhányat, s lám átkozott dolog, mindegyiken át másként és másként lehet látni! Egyiken át bizonyos dolog távolinak, a másikon át pedig közelinek tűnik, az egyik ilyen, a másik amolyan szint mutat: a harmadik meg egyáltalán semmit; ily módon hát megértem, hogy itt sincs miben bíznom, a dolgok másként mutatkoznak, mint amilyenek, s minden messzelátó úgy színezi az eseményeket, ahogyan készítve van. Azt is megértem, hogy minden szemlélő abban hisz, amit ő maga lát; igaz, hogy emiatt semmiségek is elkeseredetten vitatkoznak. S bizony, nekem nem tetszik ez.” (A világ útvesztője. Budapest, 1961. 78. o. DOBOSSY LÁSZLÓ fordítása.)

Hisszük, hogy ma már — nemcsak a technika fejlődésének eredményeképpen — van olyan „messzelátónk”, ami mindenkinek ugyanazt mutatja: az igazságot. Csak merjük és tudjuk használni! Annak a célnak az érdekében, amit SZALATNAI REZSŐ olyan meggyőzően foglal össze az előbbieken idézett bírálatának zárószakaszában:

„Semmi többet és nagyobbát nem adhat

egy történeti kutató, mint az igazmondást. COMENIUS közel négyszázéves jelenléte Magyarország magyar és nem magyar népeinél is csak igazmondásra készítheti a kutatót.

Az igazmondás az egyik leglényegesebb comeniusi hagyomány."

FÖLDES ÉVA

ESZMÉNYEK

A Magyar Pedagógia 1970. évi 4. számában érdekes cikk jelent meg KOTTAY FERENC tollából „A történelem tanulmányai tanulói vélemények tükrében” címmel. A tanulmány legfőbb eredménye, hogy a maga módján meggyőzően bizonyítja: megfelelő tanári munka esetén a tanulók határozott érdeklődést tanúsítanak az új és legújabb kor története iránt.

A felmérő kérdésekre válaszoló két végzős osztály a következő megoszlásban sorolta fel azokat a történelmi személyeket, akik a legnagyobb hatást gyakorolták rájuk:

Korszak	A felsorolt személyek száma
ókor	1
középkor	16
újkor	28
legújabb kor	26

A tanulók 64,90%-a a XIX–XX. századot, illetve annak valamelyik részét jelölte meg, mint számára legérdekesebb időszakot.

A harmadik kérdésre adott feleletek szintén igazolják a tanulók érdeklődését korunk problémái iránt.

KOTTAY FERENC felmérése ismét felhívta a figyelmet arra, hogy helyes lenne szélesebb körben és komplexebb módszerekkel vizsgálni a tanulók „elvárásait” a történelemtanítás iránt.

A vizsgálatok kiszélesítésének szükségességét világosan illusztrálja az adott tanulmány. Hiszen természetes, hogy az egyik legkiválóbb budapesti gimnázium két kiváló osztályának eredményeit nem lehet országosan jellemzőnek tekinteni, és így csak nagyon feltételesan és szűk körben lehet belőle általános következtetéseket levonni.

Felmerülhet azonban a kérdés: *a vizsgálatok mennyiségi szélesítése esetén hogyan biztosítható a teljesítmények minőségi elemzése?* Mindenekelőtt azt kell leszögezni, hogy például, a szóban forgó tanulmányban közölt adatok jelentős hányadát gépi úton egészen nagy mennyiségben is sokkal részletesebben, sokoldalúbban és jóval több összefüggésben lehetne feldolgozni. Ugyanakkor az egyes dolgozatok minőségi elemzése is akkor lenne igazán meggyőző, ha a teljes reprezentatív mintából (jellemző vonásaik alapján értékelve és kategorizálva a dolgozatokat) *a valóban tipikus munkákat* (tehát a különböző vetületekben átlagos, leg-

jobb és legrosszabb dolgozatok csoportját) lehetne kiemelni és elemezni.

Ami a vizsgálati eljárások komplexitását illeti, egyrészt a válaszokat motiváló esetleges konformizmust, másrészt a vélekedések és a valóság közötti eltéréseket kellene alaposabban számításba venni.

Az adott felmérésben például a válaszok őszinteségét kevésbé bizonyítja, hogy a vizsgált osztályok jó tanulmányi eredményt értek el, közülük sokan tovább tanultak, KISZ-tagok voltak stb. De az sem egészen biztos, hogy ha a dolgozatban azt írják: korunk problémáinak elemzése közben legjobban a termelőerők és a termelési viszonyok összhangjának törvényét tudják felhasználni — ez *a valóságban is így van.*

Egy esetleges szélesebb körű vizsgálat esetén a kérdéseket talán *kevésbé „felhívó jelleggel”* kellene megfogalmazni. (A második kérdést például nem úgy, hogy „Melyik történelmi korszak érdekelt leginkább?”) A történelmi ismeretek felhasználási képességét alkalmazási feladattal vagy feladatokkal lenne helyesebb mérni. Nagyon érdekesek ebből a szempontból az első kérdésre adott válaszok. Ezekből ugyanis kitűnik, hogy több tanuló hibásan értelmezi és alkalmazza a történelmi törvényszerűség és az ember történelemformáló szerepe közötti dialektikus összefüggést. (Pl.: „Nagyon hiszek abban, hogy a kor termeli ki a történelmi személyiségeket, épp azért nem is tudok olyan nagyon tisztelni olyasvalakit, aki már eleve szükségszerűen létezik.”)

Végül, egy szélesebb vizsgálat során fokozottan kellene ügyelni arra is, hogy a felmérés adataiból *kizárólag olyan következtetéseket vonjunk le, amelyek valóban levonhatók.* Úgy gondolom, hogy például az első kérdésre adott válaszokból nem lehet a tanulók példakép vagy eszménykép választására következtetni, azokból csakis érdeklődési irányuk derül ki. Ha természetesnek vesszük, hogy a negatív történelmi alakokról nem azért írnak a tanulók, mert példaképüknek tekintik őket, le kell mondani arról a feltételezésről is, hogy a pozitív személyiségekről, mint eszményképről írnak.

KOTTAY FERENC tanulmányának külön érdeme, hogy felhívta a figyelmet az említett vizsgálatok szükségességére, valamint a felmérésekkel kapcsolatos kutatásmódszertani kérdések tisztázásának aktualitására.

SZEBENYI PÉTER